

Krasanka Majer

Hrvatski restauratorski zavod, Ilica 44, Zagreb

Prilog poznavanju povijesti sklopa Kneževe palače u Pagu

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 15. 5. 2008. – Prihvaćen 15. 9. 2008.

UDK: 725.13(497.5 Pag) "14/17"

Sažetak

U tekstu se daje analiza arhivskih dokumenata iz 16. i 18. stoljeća koji govore o paškoj Kneževoj palači. Dokumenti su sačuvani u zadarskom i venecijanskom arhivu, a među njima se izdvajaju nacrti i opis stanja palače iz 1764. godine. Premda potječu iz kasnog razdoblja mletačke

uprave, ti su arhivski izvori najstariji sačuvani zapisi takve vrste za pašku Kneževu palaču. Podaci koji se iz njih mogu iščitati važni su za poznavanje prostornog rasporeda prije zahvata do kojih je došlo u 19. stoljeću, ali i za bolje prepoznavanje izvornog izgleda palače.

Ključne riječi: *arhitektura, Kneževa palača, grad Pag, Mletačka Republika, 15. do 18. stoljeće*

Kneževa palača u Pagu, smještena na glavnom gradskom trgu, sagrađena je u 15. stoljeću. To je javna građevina u kojoj do kraja 18. stoljeća boravi i radi predstavnik mletačke vlasti, izabran u Veneciji s mandatom na dvije godine. Uz prostorije stambene namjene u zgradi su bile i prostorije gradske uprave, pa je Kneževa palača imala i funkciju gradske vijećnice i tako ispunjavala i sve komunalne funkcije vezane uz politiku, sudstvo i administraciju. Valja napomenuti da je ta zgrada i nakon pada Mletačke Republike, sve do 1905. godine, bila sjedište otočne i gradske vlasti. Iako se njezin izvorni karakteristični toclrt u obliku slova L nije promijenio kroz stoljeća, a neke građevinske faze su ranije već pomnije obrađivane, ipak neke elemente za određivanje povijesti gradnje palače još valja istražiti.

Do sada se, vezano uz grad Pag, najviše pisalo o njegovu urbanizmu i sakralnoj arhitekturi, no valja izdvojiti radove povjesničara umjetnosti Marije Stagličić i Emila Hilje, koji su se detaljnije bavili i paškom svjetovnom arhitekturom, a tako i samom Kneževom palačom.¹ Već je i iz njihovih istraživanja vidljivo da su arhivski podaci vezani uz profanu arhitekturu dosta oskudni, pa stoga novi dokumenti² koji se u ovom članku navode imaju dodatnu vrijednost za rekonstrukciju građevinske povijesti Kneževe palače.

Zahvatom koji je austrijska uprava izvela sredinom 19. stoljeća³ palača je izgubila mnogo od svoje izvornosti. Tada su uklonjeni prepoznatljivi elementi arhitektonske dekoracije i izvedene su pregradnje. Zgrada je ostala bez renesansnog

balkona i prozora, na dvorišnoj strani srušeno je stubište kojim se pristupalo prvom katu, a zazidan je i prostor između lukova trijema. Današnje je pak stanje (sl. 1) rezultat obnove iz 1968. godine, koju je vodio Zavod za zaštitu spomenika kulture u Rijeci,⁴ kao i činjenice da za ovu zgradu još uvijek nije određena prikladna namjena.

Početkom 15. stoljeća Venecija preuzima upravu na otoku i od toga vremena postavlja svoje plemiće za knezove u Pagu, te time na tom području prestaje ranija dominacija i jurisdikcija Zadra. Važnost Paga zasniva se na solanama, tada najvećima na našoj obali.⁵ Venecija je upravo od soli izvlačila glavninu svojih prihoda u Dalmaciji. Izgradnja novoga grada Paga⁶ na sunčanoj i od vjetra zaklonjenijoj strani uvale započinje 18. svibnja 1443. godine.⁷ Terene za ulice, trgove, crkve, Kneževu palaču, ložu i zidine, mletačke vlasti kupuju od privatnih vlasnika, paške obitelji Palčić, dajući im u zamjenu zemljište u Caskoj, dok su parcele za kuće Pažani morali kupovati sami.⁸ Formiran je urbani raster nove jezgre i, uz znatne izdatke za bedeme i kule, određen vanjski obris Paga: grad ima oblik peterokuta nejednakih stranica, a najduža je položena uz morsku obalu prema solanama. Unutrašnjost grada oblikovana je pak pravilnim ortogonalnim rasterom ulica, između kojih su dominantne dvije glavne, koje se sijeku na središnjem gradskom trgu. Trg je nastao kao pravokutno proširenje uzdužne osovine koja se pruža u smjeru istok–zapad. Njegovom sjevernom stranom dominira Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije,

1 Kneževa palača u Pagu, pogled na glavno pročelje (foto: K. Majer, 2004.)
Rector's Palace in Pag, view of the main elevation

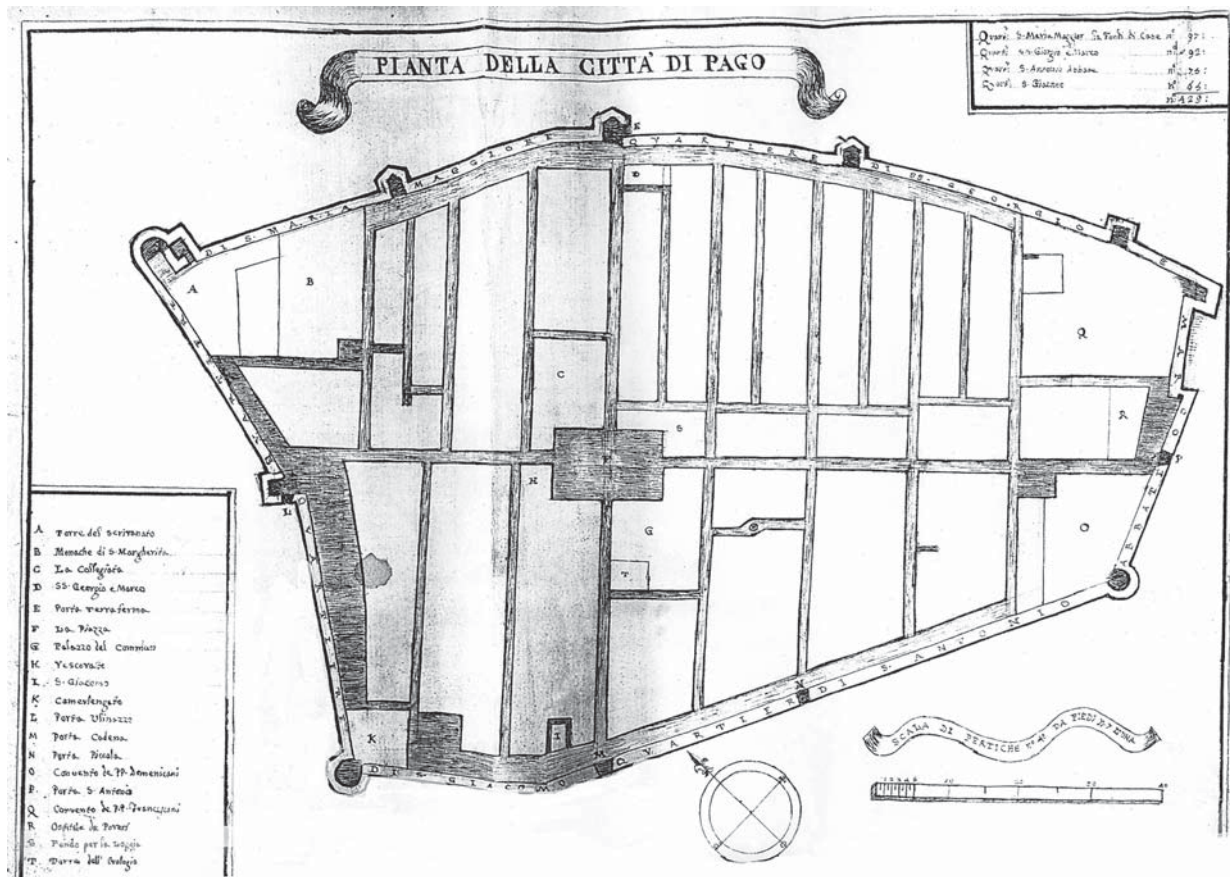
nasuprot kojoj je na južnoj strani trga Biskupski dvor⁹, a istočno od njega Kneževa palača. Na sjevernoj je strani trga, nasuprot Kneževoj palači, predviđena i Gradska loža,¹⁰ kao što je bilo uobičajeno u slučajevima kada su kneževe palače ili vijećnice građene bez vanjskoga trijema. Ne znamo kako je točno izgledala paška loža, no pronađeni su neki arhivski spisi u kojima se ona spominje,¹¹ a prema rezultatima nedavno provedenih arheoloških istraživanja potvrđeno je postojanje njezinih temelja.¹² Ostao je sačuvan i podatak na nacrtu grada Paga (sl. 2) s kraja 18. stoljeća, na kojem je naznačen njezin smještaj i tlocrt, također u obliku slova L.¹³ Vjerojatno je da loža nikada nije bila dovršena, te je na kraju i srušena,¹⁴ što je narušilo izvorno idejno rješenje središnjega gradskog prostora. Njezin se izostanak osjeća u doživljaju prostora glavnoga trga, čiji je pravilan pravokutni tlocrt bio određen najvažnijim građevinama u gradu – Katedralom, Biskupskom i Kneževom palačom te Gradskom ložom.

Kneževa je palača sagrađena u razmjerno kratkom periodu, pa iako nemamo podatke o samoj godini početka gradnje ili dovršetka radova,¹⁵ možemo ju datirati u početak druge polovice 15. stoljeća. To je vrijeme kada se na našoj obali gradi i creska Kneževa palača,¹⁶ a ostala su upravna središta već imala izgrađene objekte za administrativne, upravne i sudske potrebe te stanovanja kneza. Sjedište kneza u no-

vome Pagu najranije se spominje 1452. godine u uvodnom dijelu Gradskoga katastra, gdje piše da su registrirane sve građevine, mjesta, polja i privatne kuće koje su mu godišnje uplaćivale određene iznose.¹⁷ Ne može se sa sigurnošću reći da je tada palača bila sasvim dovršena, no svakako je kao institucija postojala. Iz dosadašnjih istraživanja poznato je pak da su sama zgrada i dvorišni trijem zasigurno bili dovršeni prije 1465. godine,¹⁸ a da su posljednji radovi na građevinskom sklopu palače izvedeni u vrijeme kneza Tome Zorzija (1466.–1469.),¹⁹ kada su izrađena dvorišna vrata i kruna bunara, na kojima se nalazi njegov grb.

Na primjeru paške Kneževe palače vidljivo je kako su u prostoru jedne zgrade spojene upravne i rezidencijalne funkcije. To je arhitektura koja se rađa iz dnevnih potreba, iz stalnih susreta sa zahtjevima koje je trebalo hitno riješiti. Uz prostore za stanovanje uvode se i salon za sjednice, sobe za urede administracije, arhiv, a u nekim slučajevima i kapele. Nije nam poznato je li u Kneževoj palači u Pagu izvorno postojala kapela ili neki prostor unutar palače koji je služio u tu svrhu, no kako je na nacrtu iz 1764. godine²⁰ dio salona na prvom katu pregrađen kao zasebna prostorija, označena s *chiesa*, može se pretpostaviti da je ona tamo bila i u 15. stoljeću.

Kako je već spomenuto, tlocrt palače ima oblik slova L, čija dva kraka zatvaraju jugoistočni ugao glavnoga gradskog trga.

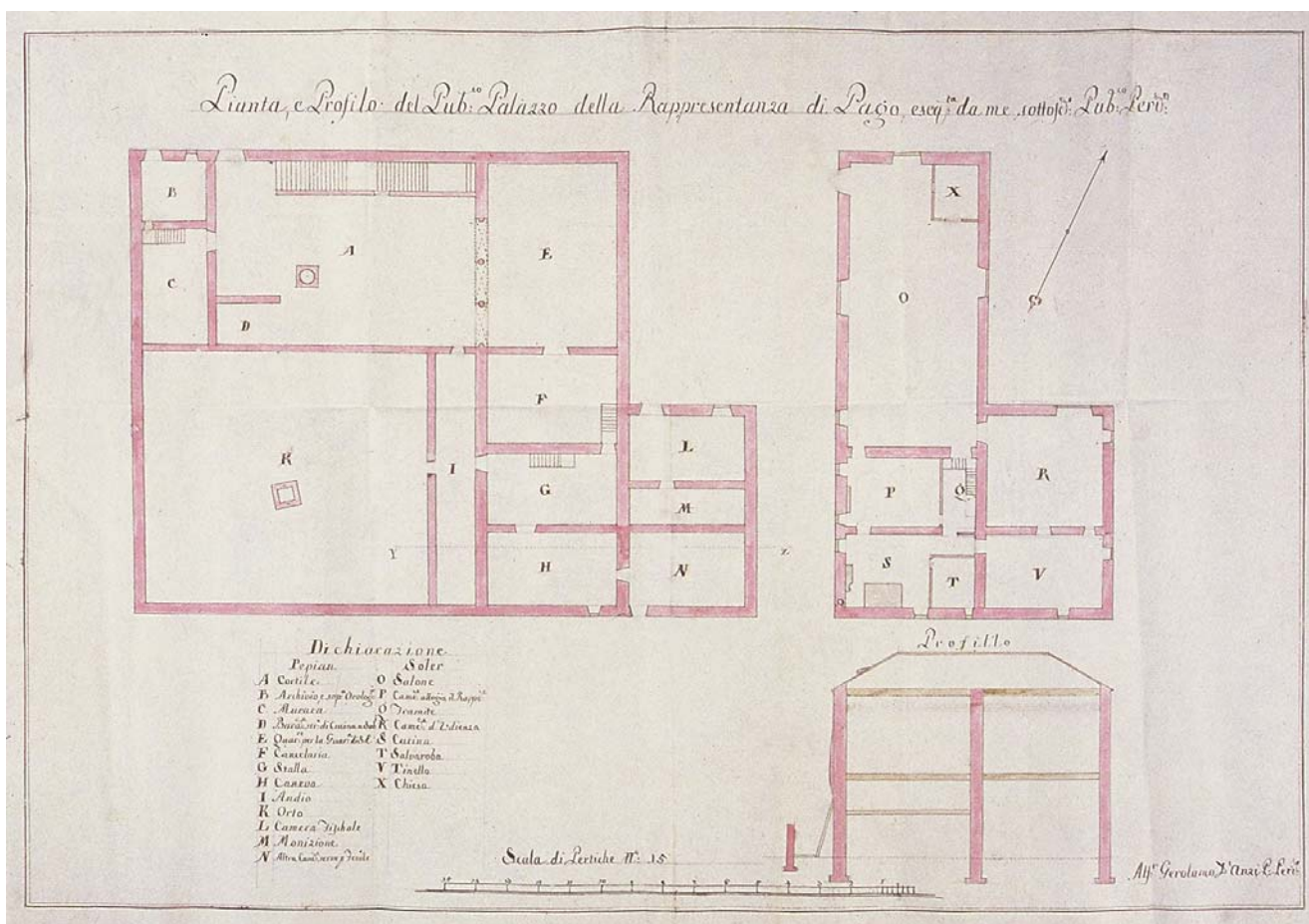
2 Tlocrt grada Paga. M. L. Ruich, *Delle riflessioni storiche sopra l'antico stato civile ed ecclesiastico delle città ed isola di Pago* (1780.), libro quarto

Plan of the town of Pag. M. L. Ruich, *Delle riflessioni storiche sopra l'antico stato civile ed ecclesiastico delle città ed isola di Pago* (1780.), libro quarto

To je jednokatnica, povezana s prostorom dvorišta i vrtom okruženim vanjskim zidom. Prizemlje je prema dvorištu, koje se nadovezuje na južno pročelje palače, otvoreno stupovima. Na katu je u 15. stoljeću vjerojatno bila prostorija za sjednice Gradskog vijeća. Iako današnji izgled donekle odražava stanje palače iz vremena gradnje, svakako su mnogi elementi izmijenjeni ili zauvijek izgubljeni uslijed pregradnji i promjena tijekom vremena. Glavno pročelje palače nije monumentalno, niti su otvori postavljeni u strogoj simetriji. Ipak, na njemu se ističu neki dekorativni elementi koji pripadaju prepoznatljivu repertoaru kasnogotičkog i ranorenesansnog stila. Brojnošću detalja arhitektonskog ukrasa upravo je Kneževa palača, uz Biskupski dvor i kuću Mišulić²¹, iznimka u odnosu na većinu skromnih kuća novoizgrađenog Paga. Najzanimljiviji dekorativni elementi na Kneževoj palači su izvorni natprozornik,²² ugrađen iznad srednjeg prozora na prvom katu glavnoga pročelja, i dvorišni portal, koji se ubraja među umjetnički najvrednije spomenike na Pagu.²³ Oko mogućeg autora toga vrsnoga klesarskog djela vodila se rasprava, i iako se pretpostavljalo da je to djelo samoga Jurja Dalmatinca,²⁴ ipak danas prevladava mišljenje da je portal rad Ivana Pribislavića.²⁵ Kako još uvijek nisu pronađeni pisani tragovi, to pitanje ostaje i dalje otvoreno, kao i pitanje autora gradnje same palače, koja se također pripisuje Ivanu Pribislaviću²⁶ i drugim Jurjevima suradnicima.

Jedan od nedavno pronađenih spisa vezanih uz Kneževu palaču u Pagu, datiran 26. kolovoza 1595. godine, potvrđuje da se Venecija posebno brinula oko svojih posjeda koji su bili ekonomska središta prinosa morske soli.²⁷ Posrijedi je odgovor Senata na pismo paškoga kneza, koji ih izvještava o vrlo lošem stanju palače u kojoj živi. Prema njegovim riječima bura je načinila veliku štetu na zgradi i stoga ju je potrebno hitno obnoviti.²⁸ Senat u svom odgovoru nalaže da *Provveditori al sal* omoguće paškom knezu što prije popraviti njegovu palaču koja je jako uništena, i naređuje im da mu od svojih sredstava za uređenje zgrade što prije pošalju dvjesto dukata. Taj podatak upućuje na to da bi se u fondovima Mletačkog arhiva vezanima uz gospodarenje morskom solju²⁹ mogli pronaći još neki spisi vezani uz sam Pag, a možda i njegovu izgradnju.

Nezadovoljavajuće stanje Kneževe palače u Pagu ocrtava se i početkom 18. stoljeća, u arhivskom spisu od 27. studenog 1734. godine, nastalom u vrijeme generalnog providura za Dalmaciju Zorzija Grimanija.³⁰ Naslovljen je *Sopra il palazzo pubblico di Pago* i govori o zaprimljenom zahtjevu za popravak i uređenje palače paškoga kneza i o opravdanosti dostavljenog proračuna za troškove obnove.³¹ Prema tom zahtjevu u palači je bilo potrebno izvesti hitne radove i popravke na krovu, stropovima, zidovima, prozorima i vratima te nabaviti sve potrebne materijale.

3 Tlocrt prizemlja i prvoga kata palače iz 1764. godine, te poprečni presjek. Archivio di Stato, Venezia. *Senato. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Filza 609, dis. 2*

Plan of the ground floor and first floor of the palace of 1764, as well as a cross section. Archivio di Stato, Venezia. Senato. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Filza 609, dis. 2.

Oskudnost do sada pronađenih arhivskih spisa iz razdoblja kraja mletačke uprave na otoku Pagu jedan je od mogućih razloga što taj period nije bio detaljnije obrađivan u stručnoj literaturi. No, zato su predmetom istraživanja bile promjene koje su izazvali zahvati za vrijeme austrijske uprave u 19. stoljeću.³² Tada je dopušteno rušenje zidina, a dobiveni je prostor poslužio za izgradnju novih stambenih i službenih zgrada. I na glavnom paškom trgu 19. je stoljeće također ostavilo trag. Radilo se na Kneževoj palači, kao i na nasuprotnim zgradama, koje su dograđene u vrlo skromnim oblicima stambene arhitekture. Iako su u spomenutoj posljednjoj obnovi palače, izvedenoj u drugoj polovici 20. stoljeća, tragovi 19. stoljeća mahom izbrisani, zapisi o radovima iz 1858. godine važni su jer donose podatke i o njezinom ranijem izgledu.³³ Naime, 1853. godine počelo se razmišljati o izgradnji još jednog kata, čime bi se povećao stambeni kapacitet zgrade.³⁴ U palači bi se smjestili vojnici i porezni ured, a preostali prostor trebao je poslužiti za urede, kuhinju, pomoćne prostorije i spremište za sol. Prije pristupanja obnovi stara je zgrada snimljena i opisana. Iz opisa postojećeg stanja doznajemo da se sredinom 19. stoljeća još uvijek upotrebljavalo izvorno stubište u dvorištu palače kojim se dolazilo do prvoga kata i kroz prostrana

vrata ulazilo u svečanu dvoranu.³⁵ Preinake koje su potom izvedene, poput zazidavanja dvorišne arkade i nekoliko gotičkih i renesansnih prozora, vidljive su na nacrtima stanja iz 1858. godine.³⁶ Ti nam podaci pokazuju, dakle, da je zgrada već ranije bila znatno obnavljana. Premda to do sada nije bilo potvrđeno i pisanim dokumentom, M. Stagličić u svojim je istraživanjima s pravom zaključila da se ta obnova dogodila vjerojatnije krajem 18., a ne početkom 19. stoljeća,³⁷ držeći malo vjerojatnim da bi se u vrijeme izrade karte solana radio i projekt obnove Kneževe palače.

U prilog tome govore nacrt i tekst popratnog pisma s troškovnikom iz druge polovice 18. stoljeća, nedavno pronađeni u Venecijanskom arhivu.³⁸ Nacrt nosi naziv *Pianta e profilo del Pubblico Palazzo della Rappresentanza di Pago, eseguita da me, sottoscritto Pubblico Perito Gerolamo D'Anzi* (sl. 3). Na priloženom listu papira donose se tlocrt prizemlja Kneževe palače s dvorištem i vrtom, tlocrt prvoga kata te poprečni presjek. Uz crteže je legenda i mjerilo. Na tlocrtima i presjeku upotrebljene su i boje za označavanje vrste materijala: kameni su zidovi obojeni crveno, elementi izrađeni od drveta (međukatne konstrukcije) žuto, a ložišta u kuhinji sivkasto. Pismo datirano 24. siječnjem i troškovnik

4, 4a Kneževa palača u Pagu, pogled na dvorišno pročelje (fotografirala K. Majer, 2005.)
The Rector's Palace in Pag, view onto the courtyard elevation

25. siječnjem 1764. godine³⁹ sastavljeni su u Zadru za generalnog mletačkog providura Pietra Michielea (prilozi 1 i 2). Potpisuje ih također Gerolamo D'Anzi, koji je bio zadužen pregledati palaču i iznijeti svoje stručno mišljenje. U pismu se opisuju aktualni izgled i stanje građevine, a u troškovniku se navode potrebni materijali, njihove količine i dimenzije te vrste i cijene radova. Govoreći o palači, D'Anzi upotrebljava pridjev *cadente*, što vrlo zorno govori o njezinu izrazito lošem stanju. Cijeli opis zapravo prati same nacрте, pa se u tekstu za pojedine prostorije upotrebljavaju slova kojima su one i označene na nacртima. Započinje s dvorištem (označenim slovom A), u koje se ulazi na krajnjem dijelu njegova sjevernog zida, iz ulice koja vodi prema gradskom trgu. Iz dvorišta se pristupa gotovo u sve dijelove koji čine cjelinu Kneževe palače. Prostorija označena slovom B na nacrtu je u legendi objašnjena kao prostor arhiva, iznad kojega je na katu smješten sat. U tekstu D'Anzi komentira da bi se u toj sobi mogao urediti smještaj za niže časnike straže. Dalje tvrdi kako u sobi C, koja je namijenjena za smještaj kneževe straže, nema nikakvoga namještaja ni opreme. Na nacrtu je zabilježeno da su u toj sobi bile stubе kojima se pristupalo na kat iznad sobe B, to jest u prostor u kojem je vjerojatno bio smješten mehanizam gradskoga sata. Svi ti do sada navedeni prostori nalaze se u zapadnom dijelu građevinskog sklopa, odvojenom od same palače dvorištem. Južno od dvorišta, iza kamenog zida je vrt, na nacrtu označen slovom K. I u vrtu je, kao i u dvorištu, ucrtana kamena kruna bunara, a prema tekstu bio je zapušten. Iz dvorišta se ulazilo i u samu

palaču, i to kroz trijem prostorije E u njezin prizemni dio,⁴⁰ a kamenim stubištem postavljenim uz sjeverni zid dvorišta na prvi kat, u veliku dvoranu označenu slovom O. Prizemni dio palače imao je prvenstveno administrativne funkcije. Tu je bila kancelarija (označena slovom F), zatim dio za stražu (E), a u dijelu istaknutom prema prostoru gradskoga trga su bili porezni ured (L) i blagajna (M). Prva od te dvije prostorije imala je i vrata koja su vodila na trg te je kroz njih bio moguć direktan ulaz u dio građevine namijenjen poslovima koje je predstavnik vlasti imao obavljati s građanima. U stražnjem, južnom dijelu bile su dvije prostorije koje su prvenstveno služile kao ostave ili podrumi (H i N) i jedna neuređena prostorija (G), iz koje su stubе vodile na gornji kat, vratima povezana s prolazom (I) između palače i vrta. Na katu su bile prostorije vezane uz kneževu rezidenciju – kuhinja (S), ostava (T), spavaća soba (P), blagovaonica (V), primaća soba (R), te već spomenuti veliki salon, u čijem je sjevernom dijelu bila uređena i kapelica, označena slovom X. Na nacrtu su zabilježeni i svi zatečeni otvori, vrata i prozori, te se prema njemu može lako rekonstruirati njihov raspored u 18. stoljeću. Premda je zacijelo i ranije bilo preinaka, taj bi raspored trebao biti dosta blizak izvornom. Sudeći prema opisima u tekstu, svi prostori palače bili su u vrlo lošem stanju, kako u građevinskom pogledu, tako i što se tiče uređenosti samih interijera. Posvuda nedostaje namještaj, podovi su u slabom stanju, dotrajale su vratnice i razni metalni dijelovi te okviri prozora, a bilo je nužno zamijeniti i stakla, popraviti krov, zamijeniti grede i urediti tavanski prostor. D'Anzi svoju pro-

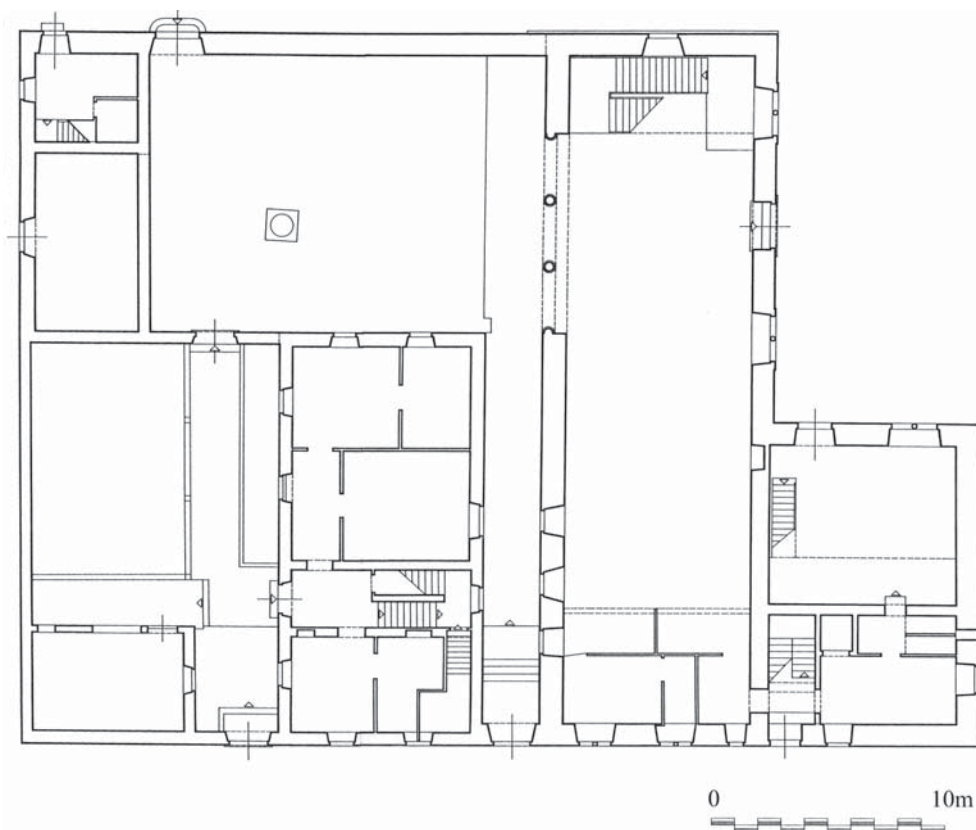

5 Katastar grada Paga. Državni arhiv u Splitu, Mapa katastarskih planova, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju

Cadastre of the town of Pag, State Archives in Split, Archive of albums for Istria and Dalmatia

sudbu o stanju palače završava zaključkom kako je popravak neodgodiv, te da je potrebno u potpunosti urediti tu zabačenu i propalu javnu zgradu.⁴¹ U nastavku teksta prilaže troškovnik s detaljnim popisom, mjerama i količinama materijala (obrađeni kamenih elemenata za okvire vrata i prozora, stupiće, vapno, pijesak, kamen, drvene oplata i grede, zasebno grede i oplatu od ariša, tavele, kupe, olovo i željezo za ostakljenja, kamene ploče, ograde, stakla, metalne kopče, rešetke, brave, šarke, čavle, lance, okove i sl.). Specificirani su i radovi koji uključuju nabavu i prijevoz materijala, rad majstora, zidara i voditelja gradilišta, klesanje, obradu metala, te njihove predviđeni troškovi u ukupnom iznosu od 15290 lira.

Za sada ne možemo sa sigurnošću utvrditi godinu u kojoj je izveden popravak, no ti nam dokumenti daju dragocjene podatke o stanju palače sredinom 18. stoljeća, točnije 1764. godine, i o njezinu dotadašnjem izgledu. Tek nakon tog vremena zazidani su i trijem i veliki otvor svečane dvorane koji je gledao prema dvorištu (sl. 4, 4a), a izvedene su i druge promjene u rasporedu otvora. Razlike se mogu utvrditi usporede li se crteži iz 1764. godine s ranije spomenutim nacrtima stanja iz 1858. godine (tlocrtom, presjekom i nacrtom pročelja, te kosom projekcijom tadašnjeg izgleda cjelokupnog sklopa Kneževe palače).⁴² Na sjevernom, glavnom pročelju došlo je do probijanja dva manja pravokutna

6 Kneževa palača u Pagu, tlocrt prizemlja (arhitektonska snimka: I. Tenšek, D. Stepinac, 1974.)
The Rector's Palace in Pag, plan of the ground floor

prozora u zoni prvoga kata i zatvaranja većeg, smještenog u središnjoj vertikalnoj osi zida. I na sjeveroistočnom i sjevernom pročelju kraćega krila palače vide se razlike u rasporedu prozora u prizemlju i na prvom katu. Dvorišno pročelje također dobiva novi raspored otvora, a izmijenjena je i komunikacija između prostorija prizemlja. Još je jedna promjena vidljiva usporede li se te dvije skupine nacрта, a vezana je uz vrt u južnom dijelu kompleksa, koji je naznačen na nacrtu iz 1764. godine. Podatak koji govori da je na tome mjestu tek u 19. stoljeću izgrađena obiteljska kuća⁴³ potvrđuje i činjenica da je na tlocrtu grada Paga iz austrijskoga katastra izrađenog sredinom 19. stoljeća (sl. 5)⁴⁴ uz palaču i dvorište i dalje ucrtan i vrt s nasadima.

Podaci u arhivskim dokumentima iz 16. i 18. stoljeća čiji se sadržaj analizira u ovom članku dragocjeni su za detaljnije

upoznavanje prošlosti građevine, budući da su u stručnoj literaturi obrađivane tek dvije njezine faze – vrijeme gradnje i vrijeme austrijske uprave u 19. stoljeću, kada je palača znatno izmijenjena. Kneževa palača u Pagu, kao jedan od rijetkih primjera zdanja te vrste nastalih u vrijeme mletačke uprave u Dalmaciji, ponajprije je određena zahtjevima potrebnih i nužnih funkcija, a ne težnjom za reprezentativnošću. Stoga i sama palača, pa i cijeli novi grad Pag, odražavaju preuzimanje zatečenih srednjovjekovnih modela gradske arhitekture, tek s ponekom novinom, vidljivom najčešće samo u izvedbi ranorenesansne arhitektonske dekoracije. Paška je palača prije svega utilitarna zgrada, reprezentativna tek po svom smještaju na glavnom gradskom trgu i po tome što je u njoj sjedište predstavnika mletačke uprave u gradu i na otoku Pagu.

Prilog 1.

Archivio di Stato, Venezia. *Senato*. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Dispaccio 136, Pietro Michiel. Pismo od 24. siječnja 1764. (1 stranica originalnog teksta)

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Signore Prov.e Col.mo Incaricata l'osservanza mia con l'Osequiato Foglio dell'EsV: segnato li 9. Corrente di tradurmi nella Città di Pago per ivi peritare quel Cadente Pubblico Palazzo. In addeppimento al Supremo Comando mi sono collà transferito, e con accurata Misurazione rilevato in pianta passai in seguito ad'un attento esame, cosicchè introdotti nel Piano segnato con la lettera A rilevai essere necessario rimettervi l'Erte Soieri, e Rastello con sua Ferramenta di quella Porta. In esso Piano nel sitto marcato B rinveni una Muraca opportuna ad essere intieramente rimessa onde servir possa d'Alloggio a Bassi Ufficiali di quella Guardia. Riddottomi nel sitto C, che serve di Quartiere alla Guardia del Pubblico Rappresentante lo ritrovai mancante di Tavolazzi, Balconi, Porte, Travamenta, salizo ed'altro. Introdotti nel sitto F serve di Cancelleria e ivi rilevai dalla parte Maistro sfaszato il Muro rotte l'Erte, e Soieri delle Porte marciti gl'Armari, Banca, scala che introduce in picciolo appartamento, Erte, soieri, Ferriate, Vetri per due Balconi, salizo, ed' incartato. Giunto nel sitto G ed'H rilevai infrante e mancanti l'erte, e soieri di due porte e due Balconi da Siroco, e Garbino. Passato nelli

sitti N, ed'L, e questi pure necessari ad'essere rimesse Porte, Balconi e Salizo.

Pervenuto nel sitto I rilevai che dalla parte Ostro Garbin per l'estensione di piedi 45 fatta panzza il Muro strapiomba per Onzie 10, cossichè necessarissimo a vista ad'essere totalmente rimesso che per impedire la sua caduta che giornalmente viene minaziata fù da me provisionalmente puntelato.

Terminato il Piano, ridotomi nel Solaro rilevai che nelle Stanze marcate con le lettere O:Q:S:V queste tutte necessarie di rimettervi l'Erte, Soieri, Vetri, Porte, Balconi con sua Ferramenta, incarto, Salizo di Tavelle, ed'alquanti Travi e Tolle per essere imarcite. Arivato nel Soffito, e veduto il Tetto inconcato, marcie le tolle e Travamenta del medesimo e perciò incapaci di sussistenza, necessario ad'essere a vista intieramente rimesso.

Questo è quanto credo, e considero doveroso per un totale ristauero a quella cadente Pubblica Fabrica, con che suplito al dover mio in speranza del suo elementissimo compatimento bacciandole le vesti con proffondissimo osequio mi rassegnò.

Zara, 24. Gennaro 1764. M:V:

Di V:E: Vostro medesimo Devoto Et Obediente Servolo Gerolamo Maria(?) D'Anzi Alfier Publico Perito

Prilog 2.

Archivio di Stato, Venezia. *Senato*. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Dispaccio 136, Pietro Michiel. Troškovnik od 25. siječnja 1764. godine. (2 stranice originalnog teksta)

Adi 25 Gennaro 1764. M:V: Zara

Fabisogno de Materiali, Perito, Capi Mistri, Maestranze e Manuali inservienti per un Generale pronto Ristauero del Cadente Palazzo della Pubblica Rappresentanza di Pago

N°		Lunghezza	Larghezza	Quantità de Piedi
6	Soieri da Porta Piedi	7	1	42
2	Detti come sopra	5 : 8	1	11 : 4
10	Detti da Balcon	3 : 6	1	35
6	Sudetti	3	1	18
8	Erte da Balcon	5	- : 10	40
1	Sudetti	6 : 6	1	6 : 6
8	Sudetti	6	1	48
2	Erte da Porta	6 : 8	1	13 : 4
8	Sudette	5 : 6	1	44
2	Sudette	7 : 4	1	14 : 8
8	Erte da Balcon	4 : 6	1	36
14	Sudette	4	- : 10	56
18	Pilastrelli e Colonnelle	2 : 6	1	45
2	Mudioni da Puziol	5 : 5	1 : 2	11
70	Sudetti per Garne	1 : 5	- : 10	105
	Garne	_ : _ :	- : 10	50
	Stoline	_ : _ :	1 : 2	150 Piedi 725 : 10 da provedersi nella Cava di Premuda
	Placoni Piedi			N° 1000

	Quadri Trevisani	N° 600
	Tavelle	N° 10500
	Coppi	N° 22000
	Calzina Mozza	N° 300 Nell'Isola di Veglia
	Sassi da Muro Passi Cubi	N° 50 Nell' Isola di Pago
	Sabia Barche	N° 100
70	Rulli di Larese Lunghe Piedi	23 di 1 di Cima
110	Travi di Larese	32 di - : 8 Come sopra
44	Travi d'Albeo	15 di - : 7 ut supra
950	Tolle Veneziane	
100	Tolle di Larese	
15	Palancole di Larese	
80	Palancole d'Albeo	
25	Ponti di Larese	
52	Ponti d'Albeo	
400	Veri per Balconi	
60	Piombo da Vetri	
100	Lastre	
80	Polizi da Fenestrer	
60	Ferretti a Coda di Gazza	
30	Caenazetti con Lama per li vetri	
100	Ferro Fenestrin	
15	Manizette da Vetriata	
200	Fibie da Balconi e porte	
200	Bertuelle	
25	Serrature per Porte	
100	Piombo da Colar	
21	Caenazetti da Porta con occhi 4	
44	Caenazetti con due occhi	
25	Caenazetti da Balcon con occhi 4	
50	Chiodi da Terno	
400	Chiodi Canalli	
500	Chiodi da 14	
400	Chiodi da peso	
600	Brocche per stanghette da Teleri	
300	Di Ferro per tre Ferriate	
750	Di Ferro per 18 Cattene da Muro	

Per Trasporto de Materiali, Sassi, Sabia e Calzina	L. 1500
Per Assistente al lavoro di detto ristauro	1440
Per Fature da Marangon	3000
Per Fature de Mureri, CapoMistro, e giornate a Manuali	6500
Per Fature di Tagliapietra	1800
Per Fature de Teleri e Fenestrer	250
Per Fature de Favri	800
	<u>L. 15290</u>

Alfier Gerolamo D'Anzi Pubblico Perito Affermo

Bilješke

- 1
Rezultati tih znanstvenih radova iskorišteni su u ovom članku: MARIJA STAGLIČIĆ, Prilog poznavanju državne izgradnje u Pagu u 19. stoljeću, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17 (1993.), 81–86; ISTA, Odjeci arhitekture 19. stoljeća na Pagu, u: *Peristil*, 50 (2007.), 209–220.; EMIL HILJE, *Razvoj umjetnosti na Pagu u XIV., XV. i XVI. stoljeću*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1988.; ISTI, Marko Andrijić u Pagu, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 28 (1989.), 109–118; ISTI, Spomenici srednjovjekovnog graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.
- 2
Arhivska istraživanja vezana uz Kneževu palaču u Pagu provedena su u Državnom arhivu u Zadru i u Archivio di Stato u Veneciji. Ovim putem zahvaljujem kolegicama Darki Bilić i Editi Šurini na uputama i pomoći.
- 3
MARIJA STAGLIČIĆ (bilj.1, 1993.), ISTA (bilj. 1, 2007.).
- 4
Sva dokumentacija, troškovnik za radove i prenamjenu Kneževe palače u robnu kuću što ih je 1967. godine izradio Milivoj Piškulić, d.i.a., kao i arhitektonski snimci zatečenog stanja načinjeni 1967. godine, pohranjeni su u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture RH u Rijeci. Radove je izvodilo Građevno poduzeće Primorje iz Rijeke. U mišljenju o izvedenim radovima koje su 10. 10. 1968. godine napisali Sanja Barčić i Marin Ružić, predstavnici Zavoda za zaštitu spomenika kulture, iznesene su i zamjerke o obnovi, no ocjena uspješnosti i dosljednosti projekta obnove zasigurno je vezana i uz nedovoljno istražene podatke o ranijem izgledu i zahvatima na palači tijekom stoljeća, jer su, naime, tek povijesnoumjetnička i arhitektonska istraživanja provedena 1980-ih i 1990-ih godina dala podatke koji govore u prilog definiranja karakterističnih elemenata palače.
- 5
IGOR FISKOVIĆ, Grad Pag: petstogodišnje urbanističko djelo, u: *Mogućnosti*, 1/3 (1994.), 149–159, 151.; *Prinosi za gospodarsku povijest otoka Paga*, Pazin – Rijeka, 1988.; STANKO PIPLOVIĆ, Prilog poznavanju dalmatinskih solana u XIX. stoljeću, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 45 (2003.), 309–326.
- 6
IGOR FISKOVIĆ, (bilj. 5), 152.
- 7
Novi Pag, utemeljen 1443. godine, izgrađivan je pretežno tijekom druge polovice 15. i prve polovice 16. stoljeća. – EMIL HILJE (bilj. 1, 1988), 15.; ISTI (bilj.1, 1989.), 109.
- 8
EMIL HILJE (bilj. 1, 1988.), 15.
- 9
Biskupski dvor, građen od klesanaca, ostao je nažalost nedovršen. Počeo ga je graditi biskup Antun Palčić, koji je za radove angažirao najprije Ivana Pribislavića 1457. godine, a zatim 1466. godine i Jurja Dalmatinca, koji je trebao izraditi deset stupova te dva balkona i biskupski grb. Radovi su prekinuti 1471. godine zbog Palčićeve smrti. Većina elemenata Biskupskoga dvora kroz stoljeća je u potpunosti izgubljena, a sačuvani su tek osnovni oblik zgrade i mali dio arhitektonske dekoracije. Više vidi u: EMIL HILJE (bilj. 1, 1999.), 109.
- 10
EMIL HILJE (bilj. 1, 1988), 154; MATE SUIĆ, Grad Pag – tipološka osobitost uz našu obalu, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43 (2001.), 13–28, 22.
- 11
EMIL HILJE (bilj. 1, 1999.), 137.
- 12
Istraživanja su provedena pod vodstvom Arheološkog muzeja u Zadru, ali za sada dokumentacija i rezultati nisu objavljeni.
- 13
Na nacrtu grada Paga iz 1780. godine (sl. 2) što ga donosi M. L. Ruich u četvrtoj knjizi svojeg djela *Delle riflessioni storiche sopra l'antico stato civile ed ecclesiastico delle città ed isola di Pago* (1780.) naznačen je položaj Gradske lože L tlocrta. Identičan se nacrt ponavlja i u njegovu nešto kasnijem rukopisu (M. L. Ruić, *Osservazioni Storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della città et isola di Pago o sia dell'antica Cissa fatte da diversi autori, diplomi, privilegi, et altre carte pubbliche e private*, 1779.–1780.), na koji se poziva MATE SUIĆ (bilj. 10), 27. Zanimljivo je pak da na nacrtu gradske jezgre iz 1773. godine isti autor, M. L. Ruich, u svojem djelu *Notizie storiche della Città di Pago raccolte da Marco Lauro Ruich*, ne naznačava položaj lože. Isti nacrt donosi i EMIL HILJE (bilj. 1, 1988.). Za navedena djela M. L. Ruicha konzultirani su primjerci pohranjeni u zbirci rukopisa u Državnom arhivu u Zadru i Znanstvenoj knjižnici u Zadru.
- 14
Srušena je zasigurno već prije 1830-ih jer nije zabilježena na katastarskoj snimci grada Paga izrađenoj za vrijeme austrijske uprave: *Katastar otoka Paga*, iz: Državni arhiv u Splitu, Mapa katastarskih planova, *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju* (vidi sl. 5).
- 15
Takav slučaj nije rijedak na području naše obale pod vlašću Mletačke Republike, jer je za većinu javnih palača zajedničko upravo to da ne postoje točni datumi izgradnje ili preinaka. Često nisu sačuvani ni zapisi o imenima majstora ili arhitekata, a u dokumentima se zanemaruju precizni i točni nazivi funkcija.
- 16
Creska je palača morala biti izgrađena ubrzo nakon 1450. godine, kada je uprava otoka preselila iz Osora u Cres. Nažalost, do sada poznati prvi arhivski zapisi o toj građevini datiraju tek iz 16. stoljeća. O creskoj palači pisao je LARIS BORIĆ, *Arhitektura i urbanizam grada Cresa od 1450.–1610. godine*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2002., 51.
- 17
Cattastro di Pago, anno 1452. Fotokopija se čuva u Državnom arhivu u Zadru, Katastri Dalmacije 17. i 18. stoljeća, br. 72.
- 18
MIROSLAV MONTANI, Juraj Dalmatinac i njegov krug, Zagreb, 1967., 47.
- 19
EMIL HILJE, (bilj. 1, 1988.), 176.; ISTI (bilj. 1, 1999.), 111.
- 20
Archivio di Stato, Venezia. *Senato*. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Filza 609, dis. 2. *Pianta e profilo del palazzo della rappresentanza* (vidi sl. 3).
- 21
EMIL HILJE (bilj. 1, 1989.), 109.
- 22
Na natprozorniku je izveden motiv plitke izdužene školjke koja završava rozetama nalik onima na luneti iznad dvorišnog portala palače. Vidi u: MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007., 98: »Iz

rozete se pružaju mahunasti izdanci što potječu od cvijeta kozje krvi – motiv koji je prema antičkoj tradiciji nazvan antemij. Čini se da je knežev dvor u Pagu najranija građevina u Dalmaciji na kojoj se pojavljuje ovaj ukrasni element.«

23

Portal je datiran 1467. godinom, u vrijeme uprave Tome Zorzija, čiji se grb nalazi između dva *putta* u luneti iznad nadvratnika. Nadvratnik portala ukrašen je reljefom s prikazom primorskog pejzaža s utvrđenim gradovima i brodovima, u sredini kojega je bio lav Svetog Marka, što je simboliziralo Veneciju kao gospodaricu mora, kasnije otučen. Vidi: GIOVANNI SMIRICH, *Il portale del palazzo del conte in Pago*, u: *Rivista dalmatica*, vol 1., fasc. 2, Zara, 1899., 1–7. U članku je objavljena i fotografija na kojoj je još uvijek u sredini nadvratnika reljef lava. Autor pripisuje izvedbu portala Jurju Dalmatinu, koji je u to vrijeme boravio na Pagu na poziv biskupa Palčića da radi na Biskupskoj palači, a kasnije i na crkvi.

24

GIOVANNI SMIRICH (bilj. 23); MATE SUIĆ, Pag, uz 510-tu obljetnicu osnutka Novog Paga, Zadar, 1953., 83–84.

25

Prvi je Ivanu Pribislaviću taj rad pripisao CVITO FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, u: *Ljetopis JAZU*, 57 (1953.), 51–66, 62., a kasnije su se tom mišljenju priklonili i RADOVAN IVANČEVIĆ, Reinterpretacija zborne crkve u Pagu, u: *Peristil*, 25 (1974.), 53–81, 73.; IGOR FISKOVIĆ, Juraj Dalmatinac u Ankoni, u: *Peristil*, 27–28 (1984.–1985.), 93–146., 110., MILAN PELC (bilj. 22), 98.

26

CVITO FISKOVIĆ (bilj. 25), 62., EMIL HILJE (bilj. 1, 1999.), 111., MILAN PELC (bilj. 22), 97: »U prizemlju palača se prema dvorištu otvara trijemom s tri luka kojeg je izvedbu također ugovorno preuzeo Juraj Dalmatinac, ali je posao prepustio svojim suradnicima.«

27

Archivio di Stato, Venezia. *Senato Mar*, registro 55.

28

Archivio di Stato (bilj. 27): »Essendosi inteso dalle lettere del Nob: Z. Batta Pasq. o Conte di Pago, il mal stato del Palazzo della sua habitazione, nel quale ha fatto grandissimo danno il vento di buora...«

29

ANDREA DA MOSTO, *L'archivio di stato di Venezia, Indice generale, storico, descrittivo ed analitico*, Tomo I, Roma, 1937. Na stranici 142 daje se kratak opis arhivskog fonda *Provveditori al sal* i opći popis dokumenata. U tekstu stoji napomena da su dokumenti vezani uz razdoblje 14. i 15. stoljeća bili u domeni neke druge magistrature, koja je najvjerojatnije bila podređena ovoj.

30

Državni arhiv u Zadru, *Spisi generalnih providura*, Zorzi Grimani 1732.–1735., kutija V, 72.

31

Državni arhiv u Zadru (bilj. 30) – »Sarà in oltre esata e diligente nota dei difetti, che mi rilevasse e sul fatto un calcolo corretto dei materiali d'ogni genere che occorrer potessero in rimedio dei difetti del medesimo...«

32

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993. i 2007.).

33

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 2007.), 216. Obnova palače izvedena 1858. godine uključila je uklanjanje vanjskoga stubišta i ugradnju unutarnjeg. Na pročelju sučelice crkvi otvorena su jedna vrata i dva nova prozora. Nije se mijenjao tlocrt ni gabarit zgrade, a zadržana je i unutarnja podjela na prizemlje i kat.; MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 82. Za obnovu je izrađeno više prijedloga, a u izvedbi je praćen predloženi projekt ing. M. Gillhubera, uz neke izmjene.

34

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 81. Financijskoj direkciji u Trstu poslani su 1853. godine prijedlozi za obnovu zgrade palače. Cilj je bio povećati prostor za prihvat 180 ljudi iz vojnih trupa i financijske policije.

35

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 81–82. U članku se daje opis zatečenog stanja palače koji je sredinom 19. stoljeća izradio okružni zadarski inženjer G. Bertolini.

36

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 83.

37

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 84. Kartu solana izradio je Frane Zavoreo za vrijeme svoga kratkog boravka na otoku Pagu.

38

Archivio di Stato (bilj. 20). Vidi i sliku 3.

39

Archivio di Stato, Venezia. *Senato*. Dispacci, Provveditori da Terra e Mar. Dispaccio 136, Pietro Michiel. Tekst oba dokumenta donosi se u prilogu ovog članka.

40

Postoji pretpostavka da je i na jugoistočnom dijelu dvorišta također bio trijem, EMIL HILJE, (bilj. 1, 1999), 176, no prema ovom nacrtu vidljivo je da je na tom dijelu bio podignut zid, a sačuvani trag početka luka na krajnjem jugoistočnom polustupu trijema palače mogao bi biti dio luka kojim se zaključivao prolaz od ulice s južne strane palače prema dvorištu (na nacrtu označen slovom I).

41

Archivio di Stato, Venezia (bilj. 39): »Questo è quanto credo, e considero doveroso per un totale ristauo a quella cadente Pubblica Fabrica, con che suplito al dover mio in speranza del suo elementissimo compatimento bacciandole le vesti con proffondissimo osequio mi rassegnò.«

42

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 1993.), 84.

43

MARIJA STAGLIČIĆ (bilj. 1, 2007.), 220. Prostor vrta je 1858. godine kupio Orlando Supčić i na njemu počeo graditi svoju obiteljsku kuću.

44

Katastar otoka Paga, iz: Državni arhiv u Splitu (bilj. 14).

Summary

Krasanka Majer

A Contribution to the Understanding of the Rector's Palace in Pag

The Pag Rector's Palace, built in the 15th century, is located on the main square of the town. This is a public building that was, from the time it was put up until the end of the 18th century, the official residence of the representative of Venetian government, appointed in Venice and having a two-year term of office. As well as residential apartments, the building also housed the public administration, and also served as city hall, which is no rarity along the Adriatic coast. It also supplied all the functions of the commune related to politics, justice and administration, as well as ceremonies and festivities, and was the centre of city activities. Its original characteristic plan in the form of an L did not change over the centuries, but nevertheless considerable modifications did occur at the time of the building works undertaken by the Austrian administration in the 19th century. At that time the identify-

ing elements of architectural decoration were removed and rebuilding was undertaken through which the palace lost in artistic worth. Some elements have unfortunately been irretrievably lost, although an endeavour was made in the renovation carried out by the Institute for the Protection of Monuments of Culture in Rijeka to restore the original appearance of the palace. Recently found archival records of the 16th and 18th centuries, the contents of which are contained in the article (letters, descriptions, cost estimates, drawings) certainly contribute to a better understanding of its history, the changes in the allocation of the space, a comprehension of the interior and the appearance of the facade.

Key words: architecture, Rector's Palace, Pag, Venetian Republic, 15th to 18th century